

SZULEJMÁN SZULTÁN JATAGÁNJA ÉS A MOHÁCSI CSATA

1526. augusztus 29-én Mohács városától délre a II. Lajos király és Tomori Pál által vezetett magyar hadak döntő vereséget szenvedtek II. Szulejmán török szultán (ur. 1520–1566) „világhódító” seregétől. A magyar történelem e gyászos napja, következményeivel együtt, a hazai történelem legkutatótobb és mégis sok rejtélyt megválaszolatlanul hagyó eseménye,¹ amely máig nagy vitákat vált ki a történészek körében.² E cikkben nem a csatával kívánok részletesen foglalkozni, hiszen nem ez a témája.

Az egykori török és európai írott források³ mellett sajnos csak igen kevés korabeli ábrázolás maradt fenn erről a törökök számára oly jelentős ütközetről. Eddigi tudomásunk szerint a XVI. század közepén készült és a Topkapi Szeráj Múzeumban őrzött két török miniatúrán⁴ és az 1530 körül Michael Hohenauer által vert emlékérmén⁵ kívül nincsen más képi ábrázolás.

Az előbb említett három alkotáshoz sorolnám negyedikként a szintén a Topkapi Szeráj Múzeumban található, 1526–1527-ben Nagy Szulejmán számára készült díszjagánt. A mohácsi csatára való utalást a dátumon kívül még a jagágonon lévő szöveg és az állatábrázolásos motívumrendszer is bizonyítja. Habár az utóbbi csak közvetett módon, allegorikusan mutatja be a szultán győzelmét a keresztény seregek (II. Lajos királyunk) felett, de újabb forrása és kiinduló pontja lehet a mohácsi csata vizsgálatának.

A díszfegyverek hatalmi jelentésük mellett egyben műalkotások is, a korabeli fémművesség és az ötvösség művészetének fennmaradt emlékei. A könnyebb megértéshez vázolom röviden a jagágon történetét, és rövid betekintést nyújtok a technikai szakkifejezések formanyelvébe.

A jagágon szűrő és vágó hidegfegyver, melynek máig tisztázatlan előzményei az ókorra nyúlnak vissza.⁶ A nyugati és a hazai szakirodalom mind a mai napig keveri a jagágon és a handszár fogalmát. A helyes definíciót Marija Sercer⁷ szerint D. J. Freyer és G. C.

¹ A csatahely pontos meghatározására, II. Lajos király halálára három, holttestének megtalálására két különböző verzió létezik stb.

² Gondoljunk csak Ady Endre versére, vagy az 1970-es években lezajlott Mohács-vitára.

³ A teljesség igénye nélkül egy-két forrás a csatáról: Szulejmán szultán naplója; Kemálpaszáde: Mohácsnéme; Dzsélzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása; Brodarics István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetről; Antonio Giovanni da Burgio pápai nuncius jelentései Sadoletto pápai titkárnak; Vincenzo Guidoto jelentései Velence fejedelmének stb. In: Mohács emlékezete, Budapest, 1979. A történeti munkák közül: *Ortvay Tivadar*: A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei. Egykorú jelentések és okiratos közlések alapján. Budapest, 1910.; *Gyalócai Jenő*: A mohácsi csata. In: Mohács Emlékkönyv, 1526. Budapest, 1926.; *Perjés Géza*: Mohács. Budapest, 1979.; *Szakály Ferenc*: A mohácsi csata. Budapest, 1981.; *Perjés Géza*: A mohácsi csata. in: Mohács. (Szerk.: Rúzsás Lajos és *Szakály Ferenc*) Budapest, 1986.; *Négyesi Lajos*: A mohácsi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 1994/4. 62–79. o.; *Vigh István*: Mohács 1526. augusztus 29. In: *Militaria* 2002/26. stb.

⁴ *Fehér Géza*: Török miniatúrák. Budapest, 1975. XII. és XIII. tábla.

⁵ *Dr. Harsányi Pál*: II. Lajos és a mohácsi csata emlékérmek. In: Mohács emlékkönyv 1526. Budapest, 1926. Ezt az emlékérmét a budapesti Oszmánia magányüjteményben volt alkalmam tüzetesebben megvizsgálni.

⁶ Egy-egy rövid török vagy délkelet-európai írás létezik a jagágonokról, önálló monográfia azonban még nem született róluk, bár egy-két, pár oldalnyi, helytálló elemzés azért található fegyverlexikonokban vagy múzeumi katalógusokban. Pl. *Włodzimierz Kwasiński*: Lexikon broni białej i miotajacej. Warszawa, 2003.; *D. J. Fryer*: *Antique Weapons A-Z*. London, 1969.; *G. C. Stone*: *Construction, Decoration and Use of Arms*

Stone adták meg: a handzsár ősi arab eredetű szó, és erős, kétélű tört jelent, míg a jatagán kora újkori török szó, és hosszú, egyélű késformát takar.

A jatagán első ránézésre meglehetősen szokatlan a szemlélő számára. Nemcsak a penge (törökül *namlu*), hanem a keresztvas nélküli markolat (*kabza*) kisebb vagy nagyobb fülei (*kulak*) miatt is. A klasszikus jatagánpenge markolathoz közelebb eső része konkáv, míg a távolabbi konvex ívet mutat. A domború ív miatt a harcban az ellenfelet könnyen meg lehetett vágni, de szúrásra és vívásra, a keresztvas hiányában, ritkán használták.⁸ Az általában 50–80 cm-es jatagán pengéjének keresztmetszete T formát vagy háromszöget, míg a markolat Y-t formáz, ez utóbbi csontból, szaruból, ezüsből vagy rézből készülhetett. A fából készült hüvely (*kin*), ahogy a szabályánál, lehetett bőrözve, fémből készült saru- és szájerettel, vagy egészében domborított fémborítással.

A jatagánokat a mesterek munkamegosztásban készítették. A pengét a késkovácsok, a markolatot a csontfaragók, a díszítést az ötvösök dolgozták ki. A hüvelyt is külön mester készítette.⁹ Anatóliában és a Balkánon a XVIII–XIX. században híres jatagánkészítő központok alakultak ki (Isztambul, Bursa, Focsa, Szarajevo, Hercegnovi, Kotor,¹⁰ Skodra, Skopje, Szliven, Gabrovo¹¹ stb.)

Arra a kérdésre, hogy pontosan mikortól és mely oszmán katonai egységek használták ezt a fegyvert, a választ a történészek még nem tudták megadni. Véleményem szerint annyi bizonyos, hogy a janicsárok, a tengerész *levendek*, majd *kalyoncuk*, a szultáni palota őrei, a *bostancik*, a XVIII–XIX. századi, Balkánról toborzott zsoldosok, a *bası bozukok* és a híres szerb-horvát vörös köpenyes *szerezsánok* kedvelt dísze és harci eszköze volt. A XIX. századra a Balkánon egy-két pisztoly mellett, széles övben hordva még a civil férfi lakosság körében is a rang és a férfiaság szimbólumává vált. Ehhez még annyit kell hozzátenni, hogy a jatagánpenge-típus a XVIII. századtól kezdve egészen a mai napig a világ számos országában gyakori, rendszeresített forma a félkardok, kések és szuronyok körében.

E rövid ismertető után térjünk vissza Szulejmán jatagánjára. Nagy Szulejmán szultán születésének 500. évfordulójára a török állam világ körüli útra vitte az isztambuli múzeumokban¹² található, a szultánhoz kapcsolható kincseket. Így járt nálunk is 1994 őszén ez a ragyogó kiállítás. Nagy megdöbbenésemre akkor találkoztam először a szultánnak szóló jatagánnal. Előtte ugyanis meg voltam győződve arról, hogy a XVII. századnál korábban nem készítettek jatagánt. Ebből a típusból ez az általam ismert legkorábbi, dátumozott fegyver. A világ nagy gyűjteményeiben is csak elvétve fordulnak elő XVII. századi példányok, XVI. századi, vagy annál korábbi ezen kívül egy sem.¹³ A fegyverrel kapcsolatban több kérdés vetődött fel:

and Armour. New York, 1961.; *Marija Sercer: Jatagan u povijesnom muzeju Hrvatske*. Zagreb, 1975.; *Ancelija Radovic: Zanatszko oruzje Balkana XVII–XIX. vek*. Beograd, 2002.; *Lj. Rajkovic: Zbirka jatagana Vojnog muzeja JNA*. Beograd, 1954.

⁷ *Marija Sercer: i. m. 7. o.*

⁸ Kisebb számban, de léteznek egyenes pengéjű jatagánok is. Ezek szúrásra kiválóan alkalmasak.

⁹ *Vigh István: Az oszmán-török kard művészete. II. In Militaria 1997/8. 281. o.; Vigh István: Az Oszmánia gyűjtemény kiállítási katalógusa*. Budapest, 2000. 27–28. o.

¹⁰ *Marija Sercer: i. m. 8. o.; Ancelija Radovic: i. m. 19. o.*

¹¹ *D. Drumev, H. P. Dermendzsijev, N. Daszkalov, T. Geraszimov: Metalna plasztika*. Szófia, 1983. 67. o.

¹² Archeológiai Múzeum, Topkapı Szeráj Múzeum, Török és Iszlám Művészetek Múzeuma.

¹³ A XVIII. századig nem is találkozunk jatagán-ábrázolással festményeken vagy metszeteken! A XVI–XVII. századi kincstári docterek, hagyatéki leltárak, útleírások sem említik ezt a fegyvertípust.

– Ki volt e luxusdarab mestere?

– Honnan bukkant elő ez az ókor óta alig ismert, szokatlan fegyverforma?

– Vajon milyen céllal készülhetett éppen Nagy Szulejmán számára e művészi munka?

Úgy érzem, a válaszokat nagyjából sikerült megtalálnom. Mindehhez persze nagy segítségemre volt az 1994-es kiállítási katalógus Gerelyes Ibolya – a Magyar Nemzeti Múzeum művészettörténésze – tanulmányával és Ahmet Mentés – a Topkapi Szeráj Múzeum igazgatója – tárgyleírásával.¹⁴

A szulejmáni jataján teljes hossza 66 cm. A hüvely valószínűleg elkallódott, pedig, látva a katalógus handzsárjait, annak is legalább olyan gazdagon megmunkálnak kellett lennie.¹⁵ A fegyverre a kelet-iráni Heratból eredeztetett kütahyai Ábrahám díszítő stílus a jellemző.¹⁶ A szöveges rész kivételével beborítják a kacskaringós indákon ülő kínai eredetű lótusz (*hatay*) bimbók, virágok és a hosszúkás, keskenyedő levelek (1. kép). A török luxus ötvös- és fegyvertárgyakon a XVII. sz. végéig láthatók a hosszú, fogazott szélű nádlevél (*saz*) és a *hatay* virág motívumai, melyek néha a szintén kínai hullámzó felhő (*tsi*) díszítéssel párosulnak.¹⁷

A kis, kézvédő fülelkel rendelkező markolat többrétegű elefántcsont felületét fekete tussal finoman megrajzolt, apró leveles, virágos indák végtelenített csigavonalai borítják.¹⁸ Az elefántcsont felett pedig már a halhatatlanság jelével, a hullámzó felhővel kombinált kütahyai Ábrahám-stílusú, áttört aranydíszítés van. A markolat folytatásán lévő gyűrűn aranyba vésve szintén ez utóbbi motívum található.

Az enyhe ívű, háromszög keresztmetszetű penge vizsgálatánál első ránézésre az „A” és „B” oldal között nem veszünk észre különbséget. Pedig a két oldal csak a főbb motívumokban hasonlít egymásra. Az „A” és „B” oldalon csupán az éltől 1 cm-re, a penge hegyétől a markolatig futó, végtelenített arany virágsor egyezik meg teljesen.¹⁹

A szulejmáni jataján pengéjének kovácsolását valószínűleg nem az az ötvös végezte, akinek a neve fel van tüntetve rajta. A nehéz fizikai munkát és gyorsaságot kívánó fegyverkovácsolás az ötvösségtől teljesen eltérő, speciális tudást igényel. Az 1526. évi, szerájbeli fizetési jegyzékek szintén külön-külön említik a különböző fegyverkészítőket. A kard- és késkészítőket további két csoportra bontva külön kiemelik a damaszkolt pengék készítőit.²⁰ A damaszkolás, magyarul dömöckölés, speciális kovácsolási eljárás, melynek eredményeként sötét és világos hullámvonalak rajzolódnak ki a készre polírozott fém felületén. A legendás damaszkolt fegyverek minősége mindig az alapanyagtól, a kovácsol-

¹⁴ Nagy Szulejmán szultán és kora. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta Gerelyes Ibolya. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1994.

¹⁵ Nagy Szulejmán szultán és kora. I. m. 76. és 77. számú tárgy.

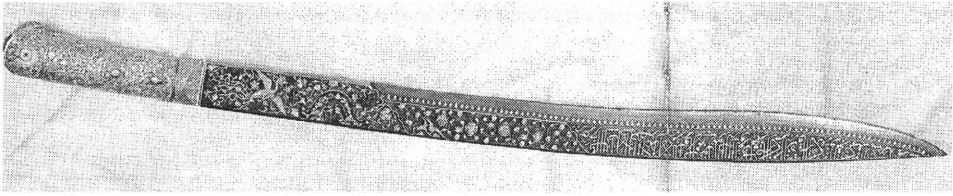
¹⁶ A szakirodalom szerint a XV. századi Afganisztán területéről származó kütahyai Ábrahám-stílus főleg kerámiákon, szőnyegekben és ötvöstárgyakon jelenik meg, de véleményem szerint már fellelhető a XIII. századi szeldzsuk épületdíszítéseken és a közép-ázsiai falfaragásokon is.

¹⁷ Kovács S. Tibor: Egy portai forma szablya a Magyar Nemzeti Múzeum fegyvertárában. *Keletkutató*, 1995/I. 149. o.; Gerelyes Ibolya: A török díszfegyverek elterjedése és használata Magyarországon a XVI–XVII. században. *Folia Archeologia* 1991/XII. 228. o.

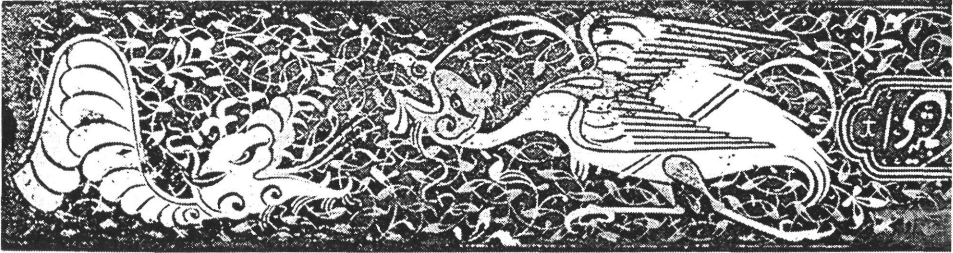
¹⁸ Ezt a díszítő stílust a művészettörténészek „aranszarv”-stílusnak nevezik, mely a kütahyai Ábrahám-stílussal rokon és valószínű, hogy a szultáni szeráj festőműhelyéből, a *nakkashanéből* ered. A kütahyai Ábrahám- és az aranszarv stílusról bővebben Gerelyes Ibolya: Török ékszerek. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, é. n. 8. o.; Fehérvári Géza: Az iszlám művészet története. Budapest, 1987. 243. o.

¹⁹ Ugyanilyen motívum található általában az Adriai-tenger partján (Skodra, Kotor, Hercegnovi, Risan és Ragusa) készült, dalmát hatású egyenes jatajánpengéken a XVIII. századtól.

²⁰ Nagy Szulejmán szultán és kora. I. m. 30. o.

1. kép. Szulejmán jatagánjának "A" oldala.

2. kép. Szimurg és sárkány harca a jatagán "B" oldalán.

lási technikától és az edzésmódtól függött. Az alapanyagot, a „wootz pogácsát”²¹ állítólag Indiából importálták a selyemúton Közép-Ázsiába és a Közel-Keletre. A legszebb és leghatékonyabb pengéket ezekből a pogácsákból a közép-ázsiai Khoraszán tartományban kovácsolták, és igen drágák voltak. A minőségi penge harmadik lényegi elemét a belső fémkristályok és az él többszöri – vidékenkénti más és más – speciális edzése és fényesítése adta meg.²² Magának a damaszkolt jatagánpengének a készítésében szerintem az ötvös nem vett részt. Ő készen kaphatta a csupasz pengét, amelyet aztán legjobb tudása, ízlése és netán mintakönyvei alapján gazdagon díszített.

A szulejmáni jatagán teljes körű vizsgálatához ismernünk kellene az arany feliratok pontos szövegét, azok leírásával azonban a szakirodalomban sajnos nem találkoztam. Csak érintőlegesen említi a dicsőítő kifejezéseket tanulmányában Anthony North és E. G. Asztvacaturjan is.²³ A kiállítási katalógusból csupán azt tudjuk, hogy a penge mindkét oldalán Szulejmán szultánt dicsőítő kifejezések vannak *sülüs* írásmóddal,²⁴ arannyal berakva.

²¹ Az importált „wootz pogácsa” egy kb. 10 cm átmérőjű, lapos, kohósított vasöntvény korong, melynek szénttartalmát a felhasználó helyi kovácsok tovább finomították és keverték. A damaszkolt acélból nem csak pengék, hanem puskacsövek, balták, páncélok és dísztárgyak is készültek.

²² Herbert Maryon: Pattern-Welding and Damascening. II. In: *Conservation* 1960/2. 53 o.; O. D. Sherby – J. Wadsworth: Damaszkusi acélok. In: *Tudomány* 1985/2. 94. o.; Manfred Sachse: Damaszenestahl. Bremen-haven, 1989. 32–40., 61–89. o.

²³ Anthony North: Swords of Islam. In: *Swords and Hilt Weapons*. New York, 1989. 142–143. o.; E. G. Asztvacaturjan: Tureckoje oruzsije. Szankt-Petyerburg, 2002. 134.o.

²⁴ Dévényi Kinga – Iványi Tamás: „Kiszáradt a toll...” Az arab írás története. Budapest, 1987. 139. o.; Fehérvári Géza: i. m. 21.o. Érdekes, hogy a későbbi, XVII–XIX. századi jatagánokon nem találkozunk a *sülüs* írásmóddal, csak a „papirusz írásból” kifejlődött, szintén folyamatos *neshivel*.

Ezeket a kézzel is tapinthatóan kidomborodó szövegeket – aranyműves szakzsargonnal – tauroirozással rakták be az acélba. E technika a Távol-Keletről származik, és a bizánci időktől kezdve alkalmazták az ötvösök a Közel-Keleten. Az eljárás lényege, hogy az acél felületébe az ún. fazetta (fecskefark) vésővel a kívánt mintára vajatokat véstek.²⁵ Azután az alapfémeket kb. 300 C° fokra felmelegítették, és a vajatokba kalapálták a nemesfém huzalt. A nemesfém a lehülés következtében szorosan rögzült a fecskefark szélű vajatokban.²⁶ Az oszmán-török fémművesség ezt a technikát általában csak fegyvereken alkalmazta.²⁷

A szulejmáni jatagán „B” oldalán, a török szöveg végén található, szintén aranyberakással, e rövid tanulmány legfontosabb kiindulópontja, a készítés hidzsra szerinti időpontja: 933, azaz 1526/1527. A iszlám iparművészeti tárgyakon általában együtt szerepel a készítő neve a készítés idejével; gyakran a készítés helyét és a megrendelő nevét is feltüntették. (A legkorábbi ilyen, datált iszlám tárgy a tbilisi múzeumban található bronzkorsó Kr. u. 688-ból.²⁸) Az iszlám a holdévet használja időszámítása alapjául, mely a keresztény naptári évtől évente 11 nappal kevesebb. Így az arab időszámítás a hidzsrától, Mohamed próféta Mekkából Medinába való kivándorlásától (622. július 16.) számolt évei egyre közelebb kerülnek a keresztény időszámításhoz.²⁹ Ha azonban nincsen megadva a készítés pontos hónapja, nem jön ki egész szám a muzulmán dátumoknak a keresztény dátumra való átszámítása során, így mindig a megfelelő, egymást követő keresztény éveket kell megadnunk.³⁰ Ezért a hidzsra szerinti 933. év vagy 1526 végét, vagy 1527 elejét jelöli. Ez éppen az az időpont, amikor a szultán „üngürüsz” király feletti győzelmi jelentésének hatására az udvari ötvös céh ajándékkal kedveskedett győzedelmes patrónusának, Nagy Szulejmánnak, aki apja, I. Szelim (1512–1520) példáját követve az ötvös mesterséget tanulta ki.³¹

A szöveg és az applikált szimbólumok között az egyik oldalon kütahyai Ábrahám-motívumok, a másik oldalon a lótuuszvirágok helyett állatfejek emelkednek ki – aranyozva, reliefszerűen – az acél felületéből.

Vajon az ötvös céhen belül ki lehetett Ahmed Tekelü, kinek nevét a szulejmáni jatagán megőrizte? A dátum mellett ez lehet a másik támpont ahhoz, hogy itt a mohácsi csatára történik utalás. A jatagán gerincén – szintén aranyberakással – szerényen megbúvó nevet a korabeli jegyzékek nem említik. Pedig akire egy ilyen fontos munkát rábízta, idősebb és megbecsült férfiúként nem hétköznapi funkciót tölthetett be a szeráj mesterembereinek sorában. II. Szulejmán uralkodásának első feléből 127 kézműves mesterről tudunk,³² számuk az 1526-os fizetési jegyzék alapján 138 főre nőtt,³³ akik között az ötvösök (*kuyumcu*) száma pontosan 90 volt. Ezt a 90, nem török származású ötvöst tovább csoportosították egyszerű ötvösökre, ékkövekkel foglalkozó ékszerészekre és nemesfémberakásokkal foglalkozó ötvösökre (*zernişancı*). Mindhárom csoport feje egy Tebrizben

²⁵ Dr. Oberfrank Ferenc: Az aranyművesség története. Budapest, 1996. 61–62. o.

²⁶ Halmágyi Szabolcs – Riedel Lóránt: Régi fegyverekről. Budapest, 1986. 65. o.

²⁷ Fehérvári Géza: i. m. 246. o.

²⁸ Fehérvári Géza: i. m. 48. o. A korsó pontos kúfi felirata: „Áldás Ibn Jezid műhelyéből, aki ezt Bászrában csinálta a hidzsra 69. évében.”

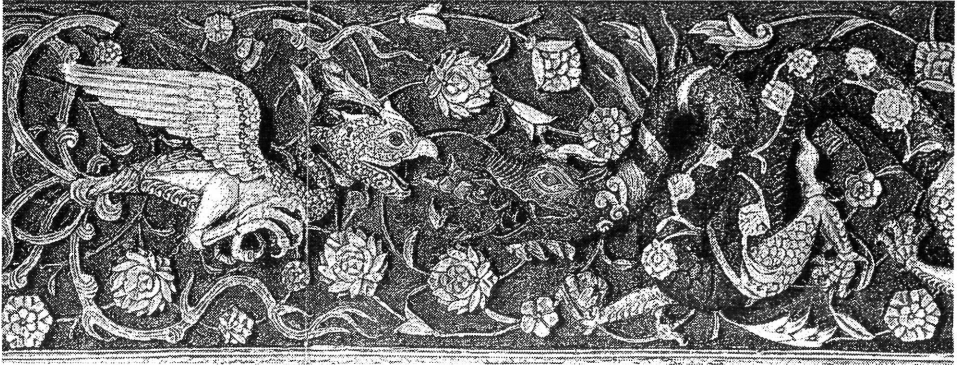
²⁹ Ha tudjuk a muszlim (hidzsra) évet, azt egy képlet segítségével könnyen át tudjuk számolni keresztény naptári évre. $H \times 0,97 + 621,6 = \text{Kr. év}$.

³⁰ Kropf Lajos: A török időszámításról. *Századok*, 1895. 68–70. o.

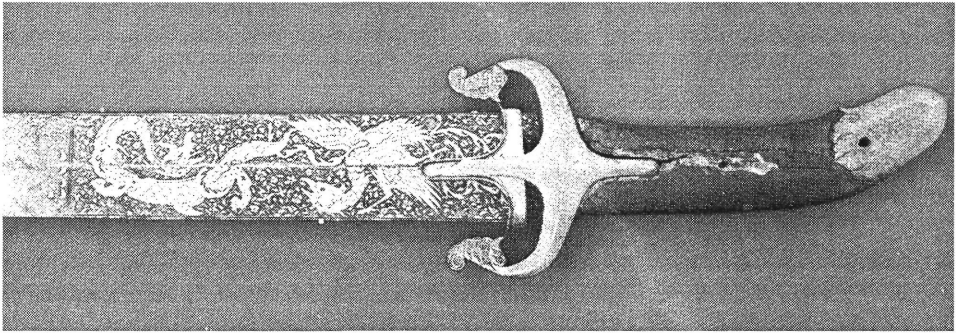
³¹ Fehér Géza: Török kori iparművészeti alkotások. Budapest, 1975. 22. o.

³² Gerelyes Ibolya: Török ékszerek. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, é. n. 5. o.

³³ Nagy Szulejmán szultán és kora. I. m. 30. o.

3. kép. A zürichi múzeumban található egyenes kardpengén látható küzdelem ezüst berakással, XVI. sz. közepe.

4. kép. A Topkapi Szeráj Múzeum egyik egyenes kardján ugyanaz a motívum arany berakással, XVI. sz. közepe.

tanult, Iránt a XVI. század elején elhagyó mester volt.³⁴ Szerintem ez a tebrizi mester azonosítható a Szulejmán-jatagán alapján Ahmed Tekelüvel! A neve alapján a közép-ázsiai türkmén Teke törzsből származott, mely törzs a Merv és Ashabad város környékén él, legnagyobb létszámú törzsek egyike. A XV. század végén kerülhetett Ahmed a türkmén Fehér Ürü dinasztia kulturális központjába, Tebrizbe, majd onnan a Szafavidák elől menekülve a török Amasyába és végül I. Szelim szultánnal az isztambuli szerájba.

Ahmed Tekelü származása válasz lehet egy másik nagyobb kérdésre, hogy miért pont ezen a hosszú, enyhén hajlított pengeformán tartotta megörökítendőnek uralkodója dicsőségét. Ennek a pengeformának a használatáról sem írott források, sem ábrázolások, sem egyéb tárgyi emlékek nem maradtak fenn a Kr. u. IV. század óta. Ahogy a kereske-

³⁴ Gerelyes Ibolya: Török ékszerek. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, é. n. 6. o.

delmi útvonalak mentén a távoli Fekete-tengeri görög gyarmatokra,³⁵ úgy a Kaukázus vidékére is eljutott az ókori görög *copis* (a jatagánpengés *hoplita* kard). Amíg a középkorra Európában elfelejtődött, addig ezeken a távolabbi vidékeken valahogyan fennmaradt e fegyverforma használata. Gyanítom, hogy Tekelü is a tebrizi vagy a Fekete-tenger környéki emlékeiből idézhette fel a jatagán formáját.

Az évszám, a díszítő vers és a készítő mester mellett a legfontosabb bizonyítékom arra, hogy ez a luxusfegyver a mohácsi csata emlékére készülhetett, a penge tövére applikált vasöntvény: a szimurg és a sárkány harcának plasztikus motívuma és annak rejtett jelentéstartalma. További kuriózuma e fegyvernek, hogy az iszlám művészetben szokatlan módon, egyfajta díszítés gyanánt, a vésett acélra öntöttvas figurákat illesztettek. A vésett, berakott, illetve domborított díszítés megszokott volt, de vasrátétes technikával – főleg fegyvereken – ezen kívül nem találkozunk (2. kép). A penge tövénél található szimurg és sárkány hátterét az itt is reliefszerűen kidomborodó kínaizáló lótuszvirágos indák adják, melyek még a sárkány testét is fogva tartják! A szimurgot és a sárkányt utólag forrasztották erre a háttérre.³⁶ Szerintem a mohácsi csata bevezetőben említett negyedik korabeli ábrázolása éppen ez az allegorikusan megrajzolt „beszélő” kép: a fekete, lábain aranyozott sárkányt meghátrálásra készíti a teljes egészében aranyozott madár, a szimurg. A képen értelmezésem szerint II. Szulejmán török szultán szimurg képében legyőzi a hitetlen keresztényeket (II. Lajos magyar királyt) szimbolizáló gonosz sárkányt.

A sárkánykígyó (törökül *ejder*) ábrázolása a Közel-Keleten valószínűleg nem független a kínai sárkányalaktól, ahol az a harcot és az áldást hozó császári hatalmat jelképezi.³⁷ Ezzel párhuzamosan az óperzsa sárkánydémonok a vizek királyai, de egyben rosszat, ellenséget jelentenek. A szaina madár az ősi perzsa mítoszokból kialakított zoroasztrizmus mitikus napmadara, isten leképezése és átlényegülése.³⁸ A jövőt, a halhatatlanságot és a bölcs, győzelmes uralkodót jelképező madár hagyománya megtalálható a perzsa Sáhnáme-beli szimurg,³⁹ az arab-szeldzsuk anka vagy ruk, az indiai garuda és az európai fénixmadár mitológiájában is.⁴⁰ A sárkánykígyó és a szimurg harca egyben vallási szimbólum is: a jónak a rossz, a fénynek a sötétség, az istennek a gonosz feletti győzelmét fejezi ki. (Csak uralkodók számára készülhettek ilyen díszítésű fegyverek, hisz a szimurg ereje csak az uralkodóba költözhetett!)

Mint már korábban említettem, a Szulejmán-féle jatagán „A” és „B” oldalán ugyanez a motívum ismétlődik, de más és más variációban. Míg a jatagán „A” oldalán a villás farkú, aranyozott szimurg ijedten hátrál a nyújtózkodó fekete sárkány elől, addig a „B” oldalon

³⁵ Az ókori Fekete-tenger környéki népek, így a szkíták is átvették és használták a jatagán hosszú kés alakját. Számos szkíta sírban találtak hosszabb-rövidebb, S-alakú pengéket. L. pl. *Patay Pál*: Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken.: *Folia Archeologia* 1955. 68–70. o.; *Párducz M. – Csollány Gábor*: Szkíta kori leletek a szentesi múzeumban. *Archeológiai Értesítő* 1944–1945. 28., 32., 36. tábla.

³⁶ Mind a két alak ókori eredetű mitikus lény, melyek gyakran díszítik a távol- és közel-keleti iparművészeti alkotásokat. A sárkány például arab és perzsa kannák kiöntő csövén, török puskák csőszáján, arab, török és perzsa kardok keresztvas-végződésein, kínai, perzsa tuszrajzokon; miniatúrákon, kínai kerámiákon, a szimurg pedig szeldzsuk és perzsa kerámiákon, indiai és perzsa szőnyegekben, török és perzsa miniatúrákon jelenik meg.

³⁷ *Miklós Pál*: A sárkány szeme. Budapest, 1973. 141–143. o.; *Mitológiai Enciklopédia*. II. Budapest, 1988. 243. o.

³⁸ *Ernst Grube*: *Welt des Islam*. Wien, 1974. 150. o.

³⁹ *Firdauszi Sáhnáméjának óriásmadara, Zál felnevelője és Zál fiának, a hős Rusztemnek védelmezője, és Farud ad-Din Attar szufista művében, A madarak nyelvében az isten keresésében feloldódó 30 madár = si-murg.*

⁴⁰ *Mitológiai Enciklopédia*. II. Budapest, 1988. 140. o.

a szimurg már erőteljesen támad az ívbe görbülő, tehát védekező sárkánykígyóra. Miért nem azonos a két oldal? Először arra gondolhatnánk, hogy a variáció képre-gényszerűen egy történetre utal, de véleményem szerint az iszlámban a XIX. századi tömegtermelésig nem készítettek két pontosan megegyező tárgyat. Nem a hamisítás félelme, hanem Allah tökéletességének megkérdőjelezhetetlensége és a hagyományok miatt. Ugyanis abban, amit a régi mesterek készítettek, benne kellett lennie Allah tökéletességének, és mivel tökéletes csak Allah lehet, a mesterek az utánzott motívumot kis mértékben ugyan, de mindig megváltoztatták. Ezért nincsen tökéletesen egyforma díszítésű tárgy az iszlám művészetben, és ezért nem lehet a Szulejmán-jatagán két oldala sem tökéletesen azonos. Ezt támasztja alá A. S. Melikian-Chirvani tanulmánya is, aki a világ múzeumainak 11 ritka kardját vizsgálta.⁴¹ Ezek hasonlósága abban áll, hogy egyenes pengéjük van, és ha nem tartalmaznak késői európai átszereléseket, akkor a XVI. század második feléből származó török készítésű markolattal és hüvellyel vannak szerelve, továbbá abban, hogy a penge tövébe tausírozva, kisebb nagyobb eltéréssel, mindegyiken harcoló szimurg és sárkány látható!⁴²(3. kép)

A korábbi szakirodalom e kardpengéket XIV–XV. századi herati vagy tebrizi mesterek munkáinak tekintette. A. S. Melikian-Chirvani ezzel szemben azt feltételezi, hogy ezek a pengék nem Iránban és nem a XV. században, hanem az isztambuli Topkapi Szeráj XVI. századi *Adzseman* ötvösiskolájában egy mintakönyv alapján készültek⁴³ (4. kép).

A clevelandi Művészeti Múzeumban található egy, a Topkapi Szeráj gyűjteményi pecsétjével ellátott papírrajz, amelyen a szimurg *saz* levelek között küzd a sárkánnyal.⁴⁴ A pecsét alapján bizonyos, hogy isztambuli perzsa művész rajzolta. (Talán ez szolgálhatott a szerájbeli mesterek, ezen belül Ahmed Tekelü részére is mintául!)

Kovács S. Tibor szíves közlése alapján a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában is van egy eddig publikálatlan pengéjű pallos, melyen a penge tövére felvitt, szöveg nélküli, megkopott ezüst és arany szimurg-sárkány harc látható.⁴⁵

Hasonló motívumot találtam Lehel vezér szablyáján is, melyet Attila vagy Nagy Károly kardjának is mondanak. A honfoglalás korából, vagy inkább még korábról származó görbe penge (!) egyik oldalának tövén primitív formában vésett sárkány viaskodik egy másik felismerhetetlen állattal. A kard díszítése és motívumkincse a késő Szászánida korra utal.⁴⁶ Ez felveti azt a kérdést, hogy esetleg már az V-VI. században is a Szulejmán-féle jatagánéhoz hasonló díszítés volt-e jellemző az uralkodói kardokon?

További érdekes európai adalék lehet e témakörhöz a Szent György-legenda. Bár ez kifejezetten a középkori keresztény kultúrkörbe sorolható, eredete mindenképpen a közel-keleti Mithrász-vallásra vezethető vissza. (A kappadókiai György lovag a római császárkorban legyőzte a vízi sárkányt, majd keresztény hitéért vértanúságot szenvedett.)⁴⁷ A görögkeleti egyház által a győzelem védőszentjeként tisztelt „szimurg” – mint a perzsa

⁴¹ A. S. Melikian-Chirvani: An English Sword with an Ottoman Blade in the Swiss National Museum. The Blade. *Blankwaffen* 1982.

⁴² Uo. 69–70. o.

⁴³ Uo. 71–71. o.

⁴⁴ Ernst Grube: i. m. 139. o.

⁴⁵ Temesváry Ferenc: Kardok. Budapest, 1988., 44. kép.

⁴⁶ Dr. Kalmár János: Régi magyar fegyverek. Budapest. 1971. 57–58. o.; Tóth Zoltán: Attila's Schwert. Budapest, 1930. 32–33. o.

⁴⁷ Jakobus de Voragine: Legenda Aurea. Budapest, 1990. 102–103. o.

mitológiában – megküzd a fekete sárkánnyal. A Szent György-motívum szintén megjelenik a XVI. századi európai kardpengéken!

Meglehet, hogy a Nagy Szulejmán jatajánját a mohácsi csatával összekötő gondolatmenetemel vitát váltok ki, de a fenti elemzés szerintem megfelelő alapot biztosít ahhoz az elgondoláshoz, hogy – az 1526–1527-es évszámból kiindulva, a készítő Ahmed Tekeli személyét feltárva és legfőképp az allegorikus motívumot értelmezve – a szóban forgó luxusfegyvert „a mohácsi török győzelem dísz- és emlékjatajánjának” tekintsük.